

UVODNIK

*Obveščenost javnosti je temelj delovanja sodobnih družb
in pogoj za delovanje demokratičnega sistema.
Preambula Kodeksa slovenskih novinarjev (2002)*

Večina državljanov politiko doživlja z oddaljenosti, in sicer prek tiskanih in elektronskih medijev. Zato je vsaka študija demokracije v sodobnih okoliščinah obenem tudi raziskovanje tega, kako mediji poročajo in interpretirajo politične dogodke ter zadeve, kako olajšajo prizadevanja politikov, da bi volilce prepričali o pravilnosti svojih politik in programov, ter tudi kako mediji sami (uredniško osebje, uprava in lastniki) vplivajo na politični proces in oblikujejo javno mnenje.

S temi mislimi Brian McNair (2000: 1) začena razpravo o novinarstvu in demokraciji v knjigi *Journalism and Democracy: An Evaluation of the Political Public Sphere*. Množični mediji naj bi z novinarskim diskurzom uresničevali svojo najpomembnejšo - informacijsko vlogo, ki je "nedvomno osrednja funkcija množičnih medijev" (Vreg, 1990: 51). Novinarsko (novičarsko) upovedene vsebine so namreč bistvenega pomena za uresničevanje komunikacijskih pravic državljanov in za delovanje demokracije v družbi. Obveščanje je v demokratičnem življenju nepogrešljivo; če državljanji ne bi imeli na voljo potrebnih informacij o javnih zadevah, ki jim jih nudijo mediji, demokracija ne bi bila mogoča, je poudarjeno med funkcijami novinarstva v resoluciji št. 1003 parlamentarne skupščine Sveta Evrope o novinarski etiki (1993). Splošna ideja demokracije od antične Grčije temelji (vsaj) na štirih predpostavkah, povezanih s komuniciranjem (Splichal, 1997: 346): 1. da so državljanji dobro obveščeni, 2. da se zanimajo za politiko, 3. da so enakopravni v pravici svobodno govoriti in sodelovati pri odločanju in 4. da so vse odločitve podvržene javne razpravi.

Te predpostavke upravičujejo odločitev avtoric tematskega sklopa, da za predmet proučevanja izberejo prav novinarski množičnosporočanski diskurz. Ker je ob tako široko zastavljenem interesu bila nujna zožitev raziskovalnega področja, so svojo analizo usmerile na nekaj - za demokracijo v slovenski družbi posebej relevantnih - razsežnosti poosamosvojitvenega slovenskega novinarstva. Tematski sklop o novinarstvu in demokraciji prinaša štiri članke o značilnostih, spremembah in tudi težnjah razvoja novinarskega diskurza v slovenskih množičnih medijih od l. 1991 naprej.¹

Avtorice svoja raziskovalna vprašanja razvijajo, izhajajoč iz pojava, ki ga Jay Blumler in Michael Gurevitch (1995) imenujeta "kriza javnega komuniciranja" in za katerega je med drugim značilno upadanje kakovosti političnega novinarstva, kar povzročajo procesi komercializacije, tabloidizacije, "amerikanizacije" in prevlada "infozabave" nad "resnim" poročanjem ter analizami politike. Ko piše o krizi političnega novinarstva v Veliki Britaniji, McNair (2000: 8) ugotavlja, da je novinarstvo

---

¹ Članki so del projekta *Mediji v pluralni družbi*, ki so ga avtorice pod vodstvom dr. Melite Poler Kovačič v letih 2002-2003 izvajale na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja na FDV; projekt sta v okviru Ciljnega raziskovalnega programa "Konkurenčnost Slovenije 2001-2006" financirala Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport RS ter Urad Vlade RS za informiranje.

v politični kulturi postalo sila, ki odtuja, sproža cinizem in omamlja, namesto da bi podpiralo demokratične procese; ljudi prej odvrta od državljanstva, namesto da bi jih usposobilo za izpolnjevanje demokratičnega potenciala.

Z omenjenimi kazalniki krize (in njenimi vzroki) se srečujemo tudi v slovenskem družbenem in medijskem prostoru. Demokratizacija in komercializacija, spremembe političnega sistema ter drugi ekonomski, politični in družbeni pojavi od začetka devetdesetih let 20. stoletja temeljito spreminjajo podobo medijev in novinarstva, in tudi obratno: množični mediji oz. novinarski diskurz prispeva k spremembah na različnih področjih našega življenja in družbene ureditve. To misel lahko štejemo za vodilo oz. najširši okvir raziskovalnega ustvarjanja avtoric tematskega sklopa.

Prva dva prispevka - Brede Luthar in Maruše Pušnik - obravnavata uporabo in vlogo javnomnenjskih glasovanj v slovenskem novinarstvu.

Spremembe v novinarski praksi in normativni samopercepciji so tesno povezane s t. i. politično demokratizacijo ter so potekale hkrati z oblikovanjem novih razmerij med družbeno/politično elito, mediji in občinstvom/volilci, ugotavlja Lutharjeva. Eno temeljnih načel demokracije je, da je le moč, ki izhaja iz ljudske volje - z volitvami - legitimna. Za demokracijo je bistven dvom o avtoriteti, potreba po upravičevanju moči, saj legitimnost politika oz. političnega projekta ne izhaja več iz avtoritete, ki mu jo samoumevno podeljuje funkcija, temveč je odvisna od specifičnih paketov "ponujenih" politik, ki se morajo vsakič znova "preverjati" v javnosti. Ker torej mora politična sfera v liberalni demokraciji svojo legitimnost utemeljevati na domnevni volji ljudstva in jo vzpostavljati v javnosti, torej predvsem prek medijev, neizogibno prihaja do preoblikovanja medijske reprezentacije politike ter odnosa med politiko in mediji.

Podpora politikam se sprti ugotavlja z neformalnimi mehanizmi, tj. javnomnenjskimi anketami, ki so postale široko sprejeto sredstvo ugotavljanja mnenja volilcev/javnosti, piše Lutharjeva. Vendar ankete mnenje ne le ugotavljajo, ampak ga tudi ustvarjajo. Empirično domnevno neizpodbitna dejstva rezultatov anket, ki se enačijo z javnim mnenjem, lahko služijo kot učinkovito sredstvo legitimiranja določene politične vizije, saj se zdi, da izražajo konsenz, ki pa običajno ni nič drugega kot reprodukcija dominantnega medijskega oz. političnega diskurza. Ko je razpravljanje nadomeščeno z objavljanjem anket javnega mnenja, ko se javno mnenje reducira na končni in fiksirani numerični podatek, novinarstvo onemogoča "produkcijo" argumentov in alternativnih vizij ter z ustvarjanjem fikcije o "slovenski javnosti" prikriva razredno in kulturno razdeljenost družbe, ugotavlja Breda Luthar.

Pušnikova se je analizi novinarskih prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji posvetila z namenom, da bi v njih razkrila oblastne mehanizme, ki so v procesu nastajanja nove nacionalne skupnosti postopoma kultivirali kolektivni spomin Slovencev. Njena teza namreč je, da je prelom med dvema nacionalnima kontekstoma na Slovenskem v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja tudi rezultat prispevkov z javnomnenjskimi glasovanji. Ti so prek novinarskih tehnik selektivnega spominjanja in potiskanja določenih informacij/tem v pozabo postopoma konstruirali in določali konture slovenskega javnega mnenja.

Namesto da bi takšni novinarski prispevki pospeševali demokratične prakse in sposobnosti državljanov za informirane odločitve na osnovi razumevanja dogodkov ter poznavanja različnih mnenj, služijo predvsem reproduciranju hegemonističnih državotvornih formacij, trdi Pušnikova. Ti prispevki zaradi privilegiranja zgolj specifične vednosti oziroma dominantnih mnenj, ki izhajajo iz državotvornega diskurza, ne morejo biti dober informator državljanov. Na tej osnovi avtorica izpeljuje tezo o nekritičnosti tovrstnega novinarskega diskurza v Sloveniji, ki po njenih besedah ne vodi v demokratizacijo družbe. S podrejanjem ideološkim projektom partikularnega izbiranja javnega mnenja namreč tlači heterogenost mnenj oziroma zabriše alternativna mnenja različnih skupin in (marginaliziranih) interesov v družbi, ki nasprotujejo prevladujočemu mnenjskemu toku (npr. izbrisani državljani nekdanje SFRJ, protiglobalistična gibanja itd.). Takšno nekritično novinarstvo številnim mnenjem v družbi ne da priložnosti, da bi se predstavila. Bralcem tako ponuja zgolj iluzijo demokracije, ko jim daje občutek, da tudi sami izražajo mnenja v javnem novinarskem prostoru, zaključuje Maruša Pušnik.

Če za prvi dve avtorici lahko rečemo, da ju družijo skupni začetni interes - raziskovanje javnomnenjskih glasovanj v novinarskem diskurzu (čeprav se njuno raziskovalno delovanje in zanimanje od te točke naprej razvija različno), sta avtorici preostalih dveh člankov izbrali drugačno izhodišče: osredotočili sta se na skupni vzorec novinarskih besedil v slovenskih tiskanih medijih, in sicer na novinarske prispevke o "vstopu Slovenije v Nato", ter jih analizirali z različnih zornih kotov, različno zastavitvijo problemov, domnevami in uporabljeno metodologijo. Melito Poler Kovačič je zanimalo vprašanje dostopa do medijev, tj. mesta in vloge virov informacij, medtem ko se je Monika Kalin Golob novinarskih prispevkov lotila z vidika jezika in stila upovedovanja.

Poler Kovačičeva svojo raziskavo utemeljuje na prepričanju, da je moč medijskega diskurza treba razumeti (tudi) v luči dostopa do medijev. Njena predpostavka je, da položaj "novinarskega subjekta" pri (i)zbiranju informacij obvladujejo družbene elite, ki v odnosih z mediji nastopajo kot uradni viri informacij, čeprav splošni model demokracije predpostavlja enakost državljanov v pravici govora. Javno razpravljanje je - kot piše Splichal - reducirano na "javno legitimiziranje vladajočih mnenj, ki so jih oblikovale elite" (1997: 346). Avtorica svoje domneve preverja v vesteh in poročilih v Delu, Dnevniku ter Večeru v šestmesečnem obdobju pred referendumom o vstopu Slovenije v Nato. Rezultati potrjujejo domnevi o visoki stopnji rutiniziranosti zbiranja informacij in o prevladi uradnih virov; delež rutinskih kanalov je več kot 82-odstoten, uradni viri s skoraj 94 odstotki izrazito prevladujejo.

Melita Poler Kovačič ugotavlja, da so ključni subjekti tistega dela "javne razprave", ki je potekal prek izbranih besedil, bili zagovorniki vstopa v Nato, ki so večinoma nastopali kot elitni uradni viri, dostop do medijev pa so dobili prek rutinskih kanalov. Lahko bi dejali, da je potencialna moč analiziranega diskurza bila zaznamovana z njihovo močjo dostopa do medijskih objav.

Demokratizacija družbe in medijev v devetdesetih letih 20. stoletja je med drugim povzročila napačno razumljeno svobodo tiska, kar se kaže tudi v izrabi jezikovnih sredstev in mešanju žanrskih konvencij v poročevalskih besedilih. Kalin

Golobova z jezikovno-stilno analizo razčlenjuje poročila in komentarje o vstopanju Slovenije v Nato v slovenskem dnevnem tisku, pri čemer se osredotoča na odklone od pričakovane stilne norme, ki jih smemo šteti za prikrito ali odkrito (iz)rabo jezikovnih sredstev, s katerimi avtorji kažejo svoje stališče do vključevanja v Nato in vplivajo na naslovnike. Ugotavlja, da so se - v nasprotju s pričakovanji - zamajale žanrske in jezikovno-stilne konvencije. Gotovo je bila tema o Natu pomembna in je burila duhove bolj in drugače kot katera druga - gotovo gre tudi v tem iskati odklone od pričakovanega, vendar je žanrska zamenjava (poročila s stilno zaznamovanimi, vrednotilnimi sredstvi ter komentarji skorajda brez avtorjeve jezikovne ustvarjalnosti in stilne pestrosti) eden izmed kazalnikov razumevanja, da je demokracija predvsem stanje popolne svobode, ki lahko brez upoštevanja tradicije postavlja samolastne jezikovne in stilne norme.

Rezultati raziskovanja štirih avtoric ponujajo odgovore zgolj na nekatera aktualna vprašanja o stanju in razvoju novinarskega diskurza na Slovenskem, upoštevajoč njegov pomen za demokracijo v družbi. Predvsem pa porajajo mnoga nova vprašanja in dileme, ki bodo v bližnji prihodnosti lahko predmet novih raziskav in razprav. Slovensko novinarstvo jih potrebuje, če želi delovati v interesu javnosti in demokracije.

LITERATURA:

- Blumler, Jay G. in Michael Gurevitch (1995): *The Crisis of Public Communication*. London and New York: Routledge.
- (2002): Kodeks slovenskih novinarjev. Dostopno prek www.novinar.com, marec 2004.
- McNair, Brian (2000): *Journalism and Democracy: An Evaluation of the Political Public Sphere*. London and New York: Routledge.
- (1993): Resolucija Sveta Evrope št. 1003 o novinarski etiki. V (1995): *Predpisi o novinarjih in medijih*, 245-252. Ljubljana: ČZ Uradni list RS.
- Splichal, Slavko (1997): *Javno mnenje: teoretski razvoj in spori v XX. stoletju*. Ljubljana: FDV.
- Vreg, France (1990): *Demokratsko komuniciranje*. Maribor: Založba Obzorja.

Dr. Melita Poler Kovačič,
gostujoča urednica tematskega sklopa